

KUR'AN'DA ÖLÜM – MEVLÂNÂ'DA ŞEB-İ ARÛS (KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA)

Dr. F. Asiye ŞENAT KAZANCI*

Karşısında bütün çarelerin çaresiz kaldığı ölüm, insanoğlunun en ciddi kınılma noktasıdır. Doğum kadar tabii olduğu her fırsatta ifade edilse de, insanlığa doğum kadar neşe ve ümit sunmadığı açıktır. Nerede, ne zaman ve nasıl sorularına asla cevap verememenin getirdiği belirsizlik ve ölüm karşısındaki çaresizlik, insanı daima düşündürmekte, rahatsız etmekte ve korkutmaktadır. Fizikî açıdan düşünüldüğünde ölümle aynı manaya gelen “yok olma” duygusuyla başa çıkabilmek için insanoğlu birtakım telâfi mekanizmaları oluşturmak için çalışıp durmuştur. Ölümsüz eserler ortaya koyarak bedenini değilse de, adını yaşatmaya çalışmak, bu mekanizmalardan biridir. İnsanın öz donanımı arasında bulunan ve ilk atasının da başını döndüren ölümsüzlüğe kavuşma arzusunun¹ doyurmanın elbette en sağlıklı yolu, bu dünyadaki “son”un yeni bir başlangıca gebe olduğuna inanmaktır. Diğer bir deyişle, bu dünyadan ayrılış, yeni bir dünyaya kavuşma anlamı taşır. En genel haliyle, ikinci bir hayatın varlığına inanma olarak adlandırılabilir bu güçlü ilkeye, ilâhî dinlerin yanı sıra, bu evsafa olmayan dinlerin de yer verdiği bilinmektedir.

Diğer ilâhî dinler gibi İslam dini de, Kur'an tarafından âhiret olarak adlandırılan ölümden sonra dirilişe ve hesap vermeye imanı, temel prensiplerinden biri olarak kabul etmektedir. İnsanın başıboş yaratılmadığının,² bu dünyaya bir görev ile gönderildiğinin³ en derin nişanesini taşıyan âhirete imanla ilgili veriler, bu dünyayı doğru algılamanın olmazsa olmazıdır. Kur'an ölümden başlayıp cennet veya cehenneme ulaşan bir süreçte insanoğluna kendisini hangi merhalelerin beklediğini bildirmiştir. Ölüm hakkında farklı din ve meşrepten, pek çok kişi, pek çok şey söylemiştir. ⁴ Ancak bunların arasında Mevlânâ'nın elbette ayrı bir yeri vardır.

Hiç şüphesiz Hz. Mevlânâ, adı ölüme yüklediği mana ile özdeşleşmiş bir zattır. Onun anlatımında artık ölüm “başta çıkılması zorunlu” bir kavram olmaktan çıkmış, özlenen, hasretle beklenen bir “dost” olmuştur. Aslında ölümü bu şekilde anlamlandıran ilk zat Mevlânâ değildir; özellikle tasavvuf erbabı için bu algılayış çok âşinâdır.⁵ Bu, ölümden sonra dirilişe keskin bir iman ve çok sevilen Allah'la aradaki perdelerin kalkması özleminin tabii neticesidir. Ancak Hz. Mevlânâ ölümle ilgili olumlu his ve düşüncelerini öylesine başarıyla anlatmıştır ki; vefat yıldönümlerinin, ölüme çok yakışan bir his olan hüzünden tamamen uzakta, şölenlerle “kutlanması” âdet haline gelmiştir. Bugün de bu âdet, başta Konya olmak üzere onu sevenlerin bulunduğu her yerde aynı canlılıkla yaşatılmaktadır. Şeb-i Arûs etkinlikleri dünyanın pek çok yerinden insanı kendine çekmekte, 17 Aralık gecesindeki resmî semâ ayininin ardından “dügün” şenlikleri, özel mekânlarda neredeyse sabaha kadar devam etmektedir.

Bu şölenler, kutlamalar arasında gözden kaçırılan/kaçırılmaması gereken en önemli husus, Hz. Pir'in bu görüşleri bir köşeye çekilip kendi kendine arayıp bulmadığıdır. Onun diğer pek çok konuda olduğu gibi, ölüm mevzuunda da serpilip gelişen düşüncelerini, duygularını besleyen temel kaynaklar, Kur'an ve sünnettir. Ancak bu keyfiyetin ortaya çıkması için söz konusu beslenmenin niteliğini belirleyecek ciddi

* S.Ü.İ.F. Tefsir ABD. Öğr. Gör.

¹ A'râf, 20

² Mü'minûn, 115.

³ Zâriyât, 56.

⁴ Yakıt, İsmail, “Mevlânâ ve Ölüm Felsefesi”, 3. *Millî Mevlâna Kongresi*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1988, s. 74-79.

⁵ Demirci, Mehmet, “Ölümdeki Hayat”, *Tasavvuf*, Ankara, 2000, c. 4, s. 10-15.

tarama çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bu çalışma, Kur'an'ın en başarılı tefsirlerinden biri olarak kabul ettiğimiz¹ Mesnevî'de ölüm hakkında söylenenler ile aynı konunun Kur'an'daki işlenişini yan yana koymak suretiyle bir değerlendirme yapmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Konuyla çok yakından ilgisi olmasına rağmen âhiret hayatına ilişkin diğer konular, bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca karşıtlık ve benzerlikleri göstermesi açısından çalışmaya çok değerli katkılar sağlayacak olmasına rağmen tefsirlere müracaat edilmemiş, yalın bir gözle Mesnevî'nin Kur'an'dan nasıl etkilendiği ve bu etkiyi nasıl ifade ettiği gösterilmeye çalışılmıştır. Bir sempozyum tebliği olması hasebiyle hem Kur'an, hem Mesnevî ile ilgili bilgi aktarımında ayrıntıdan olabildiğince kaçınılmış, aynı konuyu ele alan âyet ve beyitlerin tamamının dipnotlarda gösterilmesi amaçlanmamıştır. Şimdi Kur'an'ın ölümle ilgili temel verilerini ifade ederek konuya giriş yapalım.

A- KUR'AN'DA ÖLÜM TEMASI

Bu konuda üzerinde durulması gereken ilk husus, Kur'an'ın, ölümü hayata anlamlandırdığıdır. Ölümün evsafi, yaşanan hayatın kalitesine endekslemiştir. Eylemlerinin sınanması amacıyla Allah tarafından yokluktan -Kur'an diliyle "ölüm"den- varlık âlemine getirilen/diriltilen insan² topraktan yaratılmıştır,³ ancak Allah'a ait ruhtan bir parça taşımaktadır.⁴ Ölüm ise mahiyeti tam kavranamayan bu ruhun⁵ aslına dönmesi anlamını taşımaktadır. Ölüm ve ötesindeki gerçekliklerin Kur'an'da Allah'a döndürülmek, buluşmak, kavuşmak fiilleri ile karşılanması,⁶ bu bağlamda hatırlanmalıdır.

Kur'an'ın dünya hayatı ile ilgili olarak ısrarla üzerinde durduğu husus, onu geçici oluşudur. Burası bir aldanma, oyun yeridir.⁷ Burada insana sunulan bütün güzellikler ise, buraya ait süslerdir.⁸ Bu süsler elbette kullanılmak ve sefası sürülmek üzere var edilmişlerdir. Ancak bunu yaparken hayata gönderiliş amacını unutmamak ve aracı amaç haline getirmemek gerekmektedir.⁹ Zira bu halin, mutluluğu ebediyen kaybetmek gibi ağır bir bedeli vardır.

Ölümün inanan-inanmayan herkes için aynı olan kimi hususiyetleri vardır. İnsan nerede öleceğini bilemediği gibi,¹⁰ bu varlık sahnesinden ne zaman indirileceğinin bilgisine de sahip değildir. Kiminin daha genç yaşta, kiminin de ömrün en zor çağlarını yaşadıkdan sonra bu dünyadan ayrılmasına izin verilmektedir.¹¹

Vahyin öğüdünü tutarak gerçeğin farkına varanların hayat anlayışları elbette farklı olacaktır. Onlar daha burada evlerinin içinde, ailelerinin yanında yarın verecekleri hesabın telaşı içindedirler.¹² Olayların, eylemlerin içyüzünü burada tam manasıyla kavrayamayacaklarının farkında olarak güzel eylemlerinin kabul edilmesi, boşa çıkmaması, kötülüklerinin ise bağışlanması, örtülmesi hatta güzelliklere çevrilmesi için dua ederler.¹³ Her bir davranışına Hakk'ın rızasını kazanma ümidi ve yarın âhirette başarılı bir şekilde hesap verememe kaygısı sinmiştir.¹⁴ Aynı değerleri bir ömür boyu muhafaza ettikten sonra¹⁵ Müslüman olarak ölebilmek,¹⁶ bu meyanda büyük bir değer, önemli bir başarıdır. Ölüm bir kavuşma manası taşıması sebebiyle¹⁷ mümin için bir müjde niteliğindedir,¹ liyakatli kul içinse, kutlu bir davettir.² Hakk'ın

¹ Güllüce, Hüseyin, *Tefsir Açısından Mesnevî*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 46-63.

² Bakara, 28; Nisâ, 100; Mü'min, 11.

³ Hacc, 5; Rûm, 20; Fâtur, 11.

⁴ Hicr, 29; Sâd, 72.

⁵ İsrâ, 85.

⁶ En'âm, 31, 36, 154; Yûnus, 45; Kehf, 110; Meryem, 40; Yâsin, 22, 43; Feccr, 28.

⁷ En'âm,32; Ankebût, 64; Muhammed, 36; Hadid, 20.

⁸ Kehf, 26, 46; Kasas, 60; Şûrâ, 36.

⁹ Âl-i İmrân ,14; Tevbe, 24; Yûnus, 7; Kehf, 46.

¹⁰ Lokmân, 34.

¹¹ Âl-i İmrân, 145; Hacc, 5; Mü'min, 67

¹² Tûr, 26.

¹³ Bakara, 286; Âl-i İmrân, 16, 147, 193-194; A'râf, 155; Furkân, 65-66, 68-71;Hucurât, 2; Mümtahine, 5.

¹⁴ Bakara, 272; Ra'd, 22; Rûm, 38-39; Mü'minûn, 20-21;İnsân, 9-10.

¹⁵ Hicr, 99.

¹⁶ Âl-i İmrân, 193; A'râf, 162; Yûsuf, 101

¹⁷ En'âm, 154; Ra'd, 2; Kehf, 110; Ankebût, 5; Ahzâb, 44.

hoşnutluğunu kazanma uğrunda sarf edilen bir ömür, ister doğal yolla, ister şehadetle sonuçlansın, aynı takdiri görecektir.³ Bu uğurda öldürülenler ise, diri olarak kabul edilmelidir.⁴

İnanmayanlar ise, henüz kendisi değilse de, işaretleri, delilleri ortada olan⁵ bu ikinci hayat için fikir yürütebilecek bir soyut kavrayışa sahip değildiler. Yiyip eğlenmekte, gülüp oynamaktadırlar.⁶ Üzerinde yaşadıkları bu yeryüzü toprağına yapışıp kalmışlardır, ⁷ toprağın altını da, dünya hayatının gerçek yüzünü de görememektedirler.⁸ Bir adım sonrasını göremeyen bu hallerini Kur'an, hayvandan da aşağı bir var oluş düzeyi olarak tanımlar.⁹ Ölüm onlara göre tabii bir haldir ve bu kapının ardında toprak olup gitmekten başka herhangi bir şey yoktur.¹⁰ Yaratılış ve gayesi üzerinde düşünmedikleri, gibi ölümü de düşünmemeyi tercih etmektedirler. Göremeyen gözleri ile kör, duyamayan kulakları ile sağır olan inkârcılar, aslında yaşayan ölümlerdir.¹¹ Bunların içinde kimileri Allah tarafından yaratıldığını kabul etmekte ama şimdi bu hayatı gönlünce geçirmeyi istemekte ve hesap vermeyi reddetmektedir. Buranın güzelliklerine dikilmiş gözleri, dünyayı ne kadar fazla görürse o kadar mutlu olacaktır.¹² Hem Allah'a hem yeniden dirilişe inanan/inandığını iddia eden hem de burada olabildiğince çok kalmayı isteyenler, iddialarının doğruluğunu ispat etmek üzere ölümü arzulamaya, onu sevmeye davet edilirler.¹³ Allah'ı sevmenin nişanesinin O'na kavuşma arzusu olduğunu ihsas ettiren bu teklife cevapları, suskunluktur.¹⁴

Karınca ile ağustos böceğinin hikâyesini çağrıştıran bu iki hayat tarzının sonunda ölüm bu iki grubun müntesiplerini tek tek¹⁵ arar bulur. Hayatları bir olmadığı gibi, ölümleri de bir olmayacaktır.¹⁶ Görevli melekler kapıda görününce¹⁷ kişinin ölüm kapısının ardındakileri görmesine mani olan perde gözünden kalkar. Sekerat hali gelip, ölüm sarhoşluğu kişiyi etkisi altına aldığında¹⁸ etrafında çaresiz bakışlar vardır, can boğaza gelip dayanmıştır. İnsan en hassas olduğu noktada, sınırlılıklarıyla yüzleşmek zorundadır, ne kendinin ne de sevdiğinin ölümüne mâni olabilecek gücü vardır.¹⁹ Herhangi bir tedbir takdiri değiştiremez, ecel saatinin değiştirilmesi mümkün değildir.²⁰

Hayatın bütün saflarının ayrıştığı bu anda inananlar, meleklerin cennet müjdeleri, korkmamaları yönündeki telkinleri ile karşılanırlar. Rahatlık içinde emanet teslim edilir.²¹ İnanmayan ise fayda vermeyen bir pişmanlık hissine kapılmıştır.²² Ahiret hayatının kapısında sırtlarına, yüzlerine vuran kızgın meleklerle karşılaşır,²³ bir kez dünyaya dönüp yepyeni bir hayat kurmak için izin ister ancak bu ikinci şansa asla sahip değildir. Sevdiği her şeyi arkasında bırakarak acılar içinde “yan odaya” götürülür.

Ana hatlar itibarıyla Kur'an'da ölüm anı ve algısı ile ilgili verilen bilgiler bu şekilde özetlenebilir. “Bütün canlılar ölecektir” terkibi yerine “*her can ölümü tadacaktır*”²⁴ kalıbıyla ifade edildiği üzere,²⁵ herkes

¹ Bakara, 223

² Fecr, 28.

³ Âl-i İmrân, 157.

⁴ Bakara, 223; Âl-i İmrân, 169.

⁵ A'râf, 57; Hacc, 5-6; Zümer, 42; Kâf, 11.

⁶ Yûnus, 7; İbrahim, 3; Hicr, 3.

⁷ A'râf, 176; Şuarâ, 129; Hümeze, 3.

⁸ Neml, 66; Rûm, 7.

⁹ A'râf, 179; Furkân, 44.

¹⁰ Ra'd, 5; Sebe, 7; Yâsin, 78; Sâffât, 16, 53; Duhân, 35; Câsiye, 24.

¹¹ Bakara, 171; A'râf, 179, 195, 198; Rûm, 52; Fâtır, 22.

¹² Bakara, 96.

¹³ Bakara, 94; Cuma, 6.

¹⁴ Bakara, 96; Cuma, 7.

¹⁵ Meryem, 95.

¹⁶ Câsiye, 21.

¹⁷ En'âm, 61; Secde, 11.

¹⁸ Kâf, 19.

¹⁹ Âl-i İmrân, 156, 168; Nisâ, 78; Vâkıa, 86-87; Kiyâme, 26-30.

²⁰ Nahl, 61; Münâfikûn, 11.

²¹ Nahl, 32; Ahzâb, 44.

²² Nisâ, 97; Mü'minûn, 99; Münâfikûn, 10.

²³ Enfâl, 50; Nahl, 28; Muhammed, 27.

²⁴ Âl-i İmrân, 185; Enbiyâ, 35; Ankebût, 57.

²⁵ Hem soyut, hem de somut mana taşıyan z-v-k kökü, acı ya da tatlı ayırt etmeksizin, tadına bakılan her şey için kullanılır. Bkz.

niyetlerinin, eylemlerinin usaresini ölüm anında tadacaktır. Bu kimileri için baldan lezzetli bir şerbet, kimilerine de bir tas ağı olacaktır. Ancak kendisi için bunlardan hangisinin gerçekleşeceği, bireyin kendi tercihleri ile yakından alakalıdır. Mesele, kısıtlı zaman ile sonsuzluk, amaç ile araç, ehem ile mühim, beden ile ruh arasındaki dengeyi doğru kurup kuramama noktasına gelip düğümlenmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde söz konusu düğümü çözmüş, insanlığın da çözmesi için bütün gücüyle çalışmış biri olarak Hz. Mevlânâ'nın ölüm algısını irdeleyelim.

B- MESNEVÎ'DE ÖLÜM TEMASI

Mevlânâ'da ölüm temasını işlerken üzerinde önemle durulması gereken ilk husus, elbette onun ölüm kavrayışının, hayat algılayışı ile iç içe olduğudur. Hayatı ancak ilâhî aşkla yaşayan/yaşamaya değer bulan Hz. Pîr, bu aşkın bütün düğümlerinin çözüldüğü zaman olarak dünyadan göçüş anını görmektedir. Bedenden kaynaklanan bütün kısıtlılıkların ve perdelerin kalktığı, cüz'un aslına döndüğü bu ana hazırlanmak için, Mevlânâ'ya göre bir ömür boyu çalışmak gerekmektedir. Bu çalışmanın evsafını tam anlayabilmek için ise Hz. Mevlânâ'nın beden ve dünya algısını kavramak gerekir.

1- Hz. Mevlânâ'da Beden ve Dünya Algısı

Bedenle ruh ayrılığı, hatta karşıtlığı, Hz. Mevlânâ'nın ölümle ilgili fikriyatının temelini teşkil eder. O, birçok benzetme, hikâye vs. ile bedenini geçici olduğunu, Allah'a dönecek yanımızın O'ndan gelen ruhumuz olduğunu söyleyerek bütün hayatı, bu kabul üzerinden anlamlandırmayı öğütler. Mevlânâ'ya göre bedeni beslemek için gösterdiğimiz özeni, hatta daha fazlasını, ruhu beslemek için de göstermemiz zorunludur.¹ Zira beden belirli bir zamana kadar bizimle beraberdir, sonunda çürüyüp gidecektir ve onu memnun etmek için gösterdiğimiz çaba da berhava olacaktır. Oysa sonsuza dek bizimle kalacak ruhu incitmemek için gösterilen özenin faydalanı iki cihanda da görülecektir.²

Hz. Mevlânâ, bedeni ruh için bir kafese, zindana,³ dar ayakkabıya,⁴ dar ve kasvetli bir eve benzetmiştir. Ruh için bir elbise dikilmiştir,⁵ ancak bu elbisenin kumaşını okşayıp durmaktansa onu giymi aramak lazımdır.⁶ İtibar kumaş yığınına değil, onun sahibine olmalıdır.

Topraktan yaratılan ve yine onun üzerinde yetişip büyüyen beden burada kendi vatanındadır, ruh ise gurbette.⁷ Dolayısıyla gurbetteki bu garibe yardım etmek gerekmektedir. Bu yardımı yapmayanların insanlık evsafı azalmaktadır. Mevlânâ, "Gördüklerinin çoğu insan değil, bunlar ekemek ölüleri, şehvet kurbanları"⁸ demek suretiyle insanı insan yapan asıl değerini gönül olduğunu ifade etmektedir.

Hz. Mevlânâ'nın dünya algısı da, onun beden-ruh ilişkisi ile ilgili görüşleriyle paralellik arz eder. Dünya geçicidir, ondan ancak amaca uygun olacak şekilde ve miktarda yararlanmak gerekir. Ancak

Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, I-IV, Dâru'l-İlm li'l-Cemî', Beyrut, Trz., III, 234; İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrîm, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sadır, Beyrut, Trz., X, 111-112.

¹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî*, I-VI, terc: Şefik Can, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, II, 452.

² *Mesnevî*, V, 289. Karş.: "Eğer siz şükreder, iman ederseniz Allah size niye azap etsin? Oysa Allah şükredenlerin karşılığı her zaman veren ve her şeyi iyi bilendir." Nisâ, 147; "Hatırlayın ki Rabbimiz şöyle ilan etti: 'Andolsun ki eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım ve eğer nankörlük ederseniz, haberiniz olsun ki azabım çok şiddetlidir.'" İbrahim, 7. Bu çalışmada verilen meâllerde Muhammed Esed'in çalışması esas alınmış, Elmalılı tefsirindeki çevirilere de kısmen yer verilmiştir. Lüzum hissedildiğinde küçük değişiklikler yapılmıştır. Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, I-III, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Kur'an-ı Kerim ve Meâlî*, Sadeleştiren: Kasım Yayla, Merve Basımevi, İstanbul, 2002.

³ *Mesnevî*, I, 111; II, 302.

⁴ *Mesnevî*, III, 280.

⁵ *Mesnevî*, V, 43.

⁶ *Mesnevî*, III, 140.

⁷ *Mesnevî*, III, 202. Karş.: "Ve hani Rabbin melekeler: 'Haberiniz olsun, Ben biçim verilebilir özli kara balıktan bir insan yaratacağım. Ona biçim verip de rubumdan işlediğim zaman onun önünde secdeye kapanın' demişti." Hicr, 28-29.

⁸ *Mesnevî*, V, 233. Karş.: "Bunlar hayvan sürüsü gibidir, hatta onlardan da aşağı. Gafil olanlar da işte bunlardır." A'râf, 179. "Kendi ballerine bırak onları, yiyip (ışınlar) avımsunlar, bu arada (boş hazların) umdu aldattıp oyalasın onları, nasıl olsa günü gelince gerçek öğrenecekler." Hicr, 3. "Sen onları gördüğünde dış görünüşleri boşuna gider, komuştuklarında söylediklerini dinlersin. (Ancak) onlar sanki dayanmış keresteler gibidirler..." Münâfikûn, 4.

maksadı aşan şekilde dünya nimetlerine düşkünlük, insanı Allah'tan uzaklaştırır. Geminin altındaki değil, içindeki suyun gemiyi batırması gibi,¹ eşyayı kullanan, ama ona düşkünlüğü kalbine almayan takva ve sabır ehline mal-mülk sahibi olmak bir zarar veremez.² Çünkü dünyada insana zarar veren, mal-mülk değildir, Allah'tan gafil olmaktır.³

Mevlânâ'ya göre dünya bir oyundur, insanlar da çocuk.⁴ Mevlânâ, insanın bu dünyadaki işlerini evcilik oyunu oynayan çocuğun durumuna benzetir, çocuk oyunda dükkân açar, kâr eder. Oysa akşam olunca gerçek kâr, ancak yetişkinlerin cebinde vardır. Tıpkı akşam olup oyunun bitmesi gibi, ölüm geldiğinde de dünya oyunu biter, ancak bunun bir oyun olduğunu fark edip kendini çok kapırmadan, kuralına uygun oynayan yetişkinler kazanç elde edebilirler.⁵ İnsanın çocukluktan yetişkinliğe geçebilmesi için, ilerisini görmesi ve “oyun”un cazibesine kapılmadan gerçek hayata hazırlanması gerekir.⁶ Mesnevî okuyan bir kimse, dünya üzerindeki güzelliklerin insana sevdirdiğinin⁷ farkında olan Mevlânâ'nın, pek az sayıda insanın layıkıyla söz konusu dengeyi sağlayabileceği endişesiyle sürekli bu konuda ikazlarda bulunduğunu görecektir.

Görüldüğü üzere Hz. Pîr'in beden-ruh ve dünya algısını, âhirete olan derin imanı biçimlendirmektedir. O, Kur'an'ın bu iki konuyla ilgili cümlelerini bir arada düşünmüş, sonuç çıkarmış ve bunu etkileyici bir dille ifade etmiştir. Bu kavrayış temeli, aynı zamanda Mevlânâ'nın ölüm algısının da üzerinde şekillendiği fikrî zemindir.

2- Hz. Mevlânâ'nın Ölüm Algısı

Beden hakkındaki görüşleri göz önünde bulundurulduğunda, Hz. Mevlânâ için ölümün dar elbiseden, kasvetli evden, ayağı sıkı ayakkabıdan kurtuluş anlamına geleceği açıktır. Ölüm zindandan kurtuluştur, bir sarayın inşası için bir viranenin yıkılmasıdır.⁸ Gerçekten de o, yas konağından, daracık deve yatağından geniş ovaya,⁹ kuyudan çıkıp çayıra, çimenliğe gidişe¹⁰ benzettiği ölümün açıklıklarını şeker kamışından daha tatlı olarak¹¹ tavsif etmiştir. Ruhun beden yükünden kurtuluşu ona öyle tatlı gelmiştir ki; Bakara suresi 195. ayetteki “*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın*” cümlesini farklı bir şekilde yorumlayarak şunları demiştir: “*Bizî korkutan, can vermenin görünüşü, dış yüzü; ölümdür. İç yüzü ise diriliktir, yaşayıştır. Görünüşte bir tükenmedir. Hakikatte ebedi hayattır. Mademki benim ölüme büyük şevkim ve aşkımdı, “Nefislerinizi elinizle tehlikeye atmayınız” buyruğu nerede? Çünkü yeme yapma emri tatlı meyve için verilir. Acı meyve*

¹ Mesnevî, I, 83.

² Mesnevî, III, 55. Karş. : “*Ey Ademogulları! Mescide her gidişinizde zîynetinizi alın, yiyin, için fakat saçıp savurmayın, çünkü kuşku yok ki O, sarırganları sevmez. De ki: “Allah'ın kulları için yarattığı güzelliği, rızıkını iyisini, temizini yasadayan kim? De ki: “Bunlar dünya hayatında imana erenler içindir. Kıyamet gününde ise yalnızca onlara özgü olacaktır...”*” A'raf, 31-32. “*David'a Süleyman'ı bahsettik. O ne güzel bir kul, gerçekten Allah'a yönelirdi. Kendisine akşamüstü en güzel bir duruşla ayakta duran iyi cins koşu atları sunulmuştu da, demişti ki: “Ben mal sevgisini, bana Rabbimi batırlatır diye istedim...”*” Sâd, 30-32.

³ Mesnevî, I, 83. Karş. : “*De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, mensup olduğunuz oymak ya da boy, kazıncı (biriktirdiğiniz) mallar, kötiye gitmesinden kaygılandığınız ticaret, boşlandığınız konutlar size Allah'tan ve O'nun Elçisinden ve O'nun yolunda cihad etmekten, çalışıp çabalamaktan daha gönül bağlayıcı geliyorsa, artık Allah'ın emri gelene kadar bekeyin.”*” Ve (bilin ki) Allah günahkâr bir topluluğu doğru yola erdirmez.” Tevbe, 24.

⁴ Mesnevî, I, 217. Karş. : “*Bilin ki, bu dünya hayatı sadece bir oyundan, geçici bir eğlence ve güzel bir gösteriden, birbirinizle büyüklük yarışına (na girişmenizden) ve daba çok servet ve çocuk sahibi olma bursu(ız)dan ibarettir. Bu (dünya)nın durumu, (hayat getiren) yağmurun hikâyesine benzer: Yağmurun yeşerttiği bitki, toprağı ekenlere serinç verir, ama sonra kurur ve sen onun sarardığını görürsün, sonra çerçöp haline gelir. Ama öteki dünyada (insanın durumu ile ilgili ebedî hakikat ortaya çıkacaktır, ya) siddetli azap, yabut Allah'ın bağışlayıcılığı ve hoşnutluğu. Çünkü bu dünya hayatı, kendini kandırmanın zenginliği (tatmak)tan başka bir şey değildir.”*” Hadîd, 20.

⁵ “*Dünya hayatı bir oyun ve geçici bir eğlenceden ibarettir. Oysa siz iman eder de iyi korunursanız, size hem mülkâfatlarımız verir, hem de sizden mallarımızın hepsini istemez.”*” Muhammed, 36.

⁶ Mesnevî, II, 453. Karş. : “*Bu dünya hayatı, bir oyundan-eğlenceden ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir, ama âhret hayatı Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar için çok daba güzeldir. Öyleyse aklınızı kullanmaz mısınız?”*” En'âm, 32. “*Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibarettir. Doğrusu âhret hayatı ise, gerçek hayatın ta kendisidir. Keşke bilelerdi!”*” Ankebût, 64.

⁷ “*Kadınlara, çocuklara, alın ve gimmiş (cinsin)den birikmiş hazineler, soybu atlara, sigürlara ve arazilere yönelik dünyevi zevkler, insanoglu için çekici kalmıştır. Fakat bunlar, dünya hayatının geçici nimetleridir. Oysa varılacak yerin en güzeli, Allah'ın yanındadır.”*” Âl-i İmrân, 14.

⁸ Mesnevî, III, 280.

⁹ Mesnevî, V, 146

¹⁰ Mesnevî, V, 136.

¹¹ Mesnevî, V, 70.

için, hiç yeme, etme demeğe hacet var mı? Bir meyvenin içi de, dışı da acı olursa, onun acılığı, kötü görünüşü yeme, yapma emrini verir. Ölüm meyvesi benim için tatlıdır. 'Onlar hayattadırlar'¹ âyeti, benim gibi şebit olma arzusunda olanlar için gelmiştir.²

Hz. Mevlânâ için ölüm bir kavuşma, buluşma anlamı taşımaktadır.³ O can alıcı bir mecaz kullanarak bu kavuşmayı düğün gecesine benzetmiştir. Bu yüzden öldüğünde ardından yas tutulmasını istememiş, aksine kendisini sevenlerin vuslat sevincine eşlik etmesini arzulamıştır. Ona göre, ölümü böyle büyük bir memnuniyetle karşılamak,⁴ Allah'a olan derin aşkın doğal tezahürü sayılmalıdır.⁵

Hz. Mevlânâ'nın ölümü anlatmak için kullandığı bir başka metafor ise bu dünyadan diğerine doğuştur. Annesinin rahminde kanla beslenen bebek, en iyi hayat olarak onu bilir ama dünyaya gelince nasıl feraha kavuşursa, bu dünyayı geniş, rahat bulup buraya gönlünü kaptıranlar da, diğer âleme doğduklarında gerçek ferahlığın ne olduğunu fark edeceklerdir. Bir bebeğin doğumunu ailesi burada nasıl merakla bekliyorsa, burada ömrünü bitirmiş birinin sonsuzluğa doğumunu da oradaki ruhlar büyük bir merakla beklemektedir.⁶

Ölümün insan için anlamını ifade eden bir başka benzetmede ise şunları söyler: "Padişahın adamlarından biri zindanın burcunu yüksel, zindanda bulunan kişinin gönlü, bu yıkılıştan incinir mi? –Yazıklar olsun, bu mermer taşı kızı da canımızı ruhumuzu hapisten kurtardı. O güzelim mermer, o mübteşem taş zindanın burcuna da yakıştıyordu, ne de güzel uyumuştı! Nasıl oldu da kızı? Zindandakini de hapisten kurtardı. Bu suç karşılık onun elini karmalı der mi?"⁷

Ölüm bütün zanlardan kurtuluş vaktidir; kendini zengin, akıllı sananlar, malın kendilerine ait olmadığını, eğer akıllarını gerçeği bulmak için kullanmadılarsa bunun aslında bir aptallık olduğunu ölüm anında anlar. Kaçıp durduğu gerçek bütün yalınlığıyla insanın karşısındadır.⁸ Ölüm herkesin kendi rengindedir,⁹ çarşı pazarda mutlu ve dertli insanlar bulunduğu gibi, ölüm pazarında da kimi mutlu, kimi ise çok bedbahttır.¹⁰

3- Ölüm Hazırlığı

Ölümün zehrini değil de, şerbetini tadabilmek için bir hayat boyu Allah'a kul olmak, O'nu hoşnut etmek için çalışmak gerekir. Hz. Mevlânâ, bu çalışmanın yöntemini ise "ölmeden önce ölmek" prensibiyle açıklamıştır. Bu ihtiyârî ölümden, enâniyetten, Allah'a kul olma duygusundan uzaklaştıran her şeyden vazgeçerek ölüm gününe hazırlanmak için şimdiden ölmek¹¹ ve "benliği mezara gömmek gerekir."¹² O'nun Hallac-ı Mansur'un "Lâ hayâte illâ fi'l-mevt" (Hayat, ancak ve ancak ölümdedir) düsturuna bağlı olduğu anlaşılmaktadır.¹³ Bu cümlelerin sırrına ermek için, ölmeden önce alıştırma yapmak, mala, mülke,

¹ Âl-i İmrân, 169-170.

² Mesnevî, I, 236-237.

³ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, I-V, terc.:Abdülbaki Gölpınarlı, Ötüken Yayınları, İstanbul,1957,IV, 41. Karş. : *Âbirette 'O'na kavuşacakları gün 'selâm' hitabıyla karşılanacaklardır ve Allah, onlar için en güzel ödüllü hazırlamıştır.*" Ahzâb, 44. "...Fakat çoğu kimse sonunda Rablerine kavuşacaklarını reddeder." Rûm, 8. Kavuşma ile ölüm arasında Hz. Mevlânâ fark gözetmemiştir.

⁴ "... Allah'tan sakının ve bilin ki (bir gün) O'na mutlaka kavuşacaksınız. (Ey Peygamber, bununla) inananları müjdele!" Bakara, 223.

⁵ *Dîvân-ı Kebîr*, III, 169. De ki: "Eğer Allah katındaki âbiret hayati, başka hiç kimseye değil de yalnız size mahsus ise ve bu keanaatimizde samimi iseniz o zaman ölümü arzulanamaz gerekmez mi?" Bakara, 94. "De ki: 'Siz ey Yabudiler! Eğer diğer insanların değil, (yalnız) kendinizin Allah'a yakın olduğunu iddia ediyorsanız ve bu iddiada samimi iseniz, ölümü arzulanamaz yat.'" Cuma, 6.

⁶ Mesnevî, I, 227. Karş.:"O, ölüden diri çıkarır, diriden ölü çıkarır..." Âl-i İmrân, 27; Rûm, 19.

⁷ Mesnevî, V, 141.

⁸ Mesnevî, III, 208. Karş.:"Ve ölüm sarboşluğu, kendisiyle beraber (asıl) gerçeği de ortaya koyacaktır. İşte bu, (ey insan) senin her zaman kaçtığı şeydir." Kâf, 19. "Artık can boğazı geldiği zaman, siz o vakit bakar durursunuz. Biz ise ona sizden daha yakınızdır, ama göremezsiniz." Vâkıa, 83-85.

⁹ Mesnevî, III, 272. Karş.:"Kötülük işleyenlere gelince; onlar kendi hayat ve ölümlerinin, iman edip yararlı işler yapanlarla eşit evsafıta olacağını mi sanıyorlar? Onların yaygıları ne kadar da kötü." Câsiye, 21.

¹⁰ Mesnevî, III, 277. Karş.:"O, Hakk'î inkâra şartlanmış olanları ölüme sürüklediği zaman (nasıl olacak) bir görebileydin! Melekler onların yüzlerine, sırtlarına vurarak 'yukarı kavuran azabı tadın, bakalm!' (diyecekler)" Enfâl, 50; "Onlar bir arınmışlık hali içindeyken melekler, 'Siz selâm olsun, yaptıklarınızdan ötürü girin cennete' diyerek canlarını alırlar." Nahl, 32.

¹¹ Mesnevî, III, 312.

¹² Mesnevî, V, 323.

¹³ Mesnevî, V, 220.

şana, hırsla ihtiyacı kalmayan bir ölünün gözleriyle hayata bakmak gerekir.

Hz. Mevlânâ'nın dünyayı nasıl kavradığını ifade ederken belirttiğimiz gibi, bu “ölü gözleriyle bakış”, malı-mülkü, hırsları, şehveti hayattan tamamen koparıp atmamak değil, nasıl kullanacağını iyi bilmek ve zapt u rapt altına almak anlamına gelmektedir.¹ Allah'la olunca ömür de, ölüm de hoştur, güzeldir.² Allah'ı bulamayan ise âb-ı hayat bile ateştir.³

Ölmeden önce ölme erdemine ulaşamamış, dolayısıyla dünyaya bağlanıp kalmış kimseler, Hz. Mevlânâ'ya göre gerçek hayattan uzaktır, gözleri kapalı, kulakları sağırdır.⁴ Onlar kendilerini diri sanırlar, oysa ölüdürler, gönülleri ölmüştür. Çünkü Allah'tan habersiz olmak, insanı yaşayan ölü haline getirir.⁵ Söz konusu ilkeyi hayatlarına taşıyıp, değil hırslarından, Allah için canlarından vazgeçebilenler ise, gerçek diriliğe kavuşmuşlardır, bedenleri ölse bile onlar artık hep diri kalacaklardır.⁶ Bu konuda “*Mademki Allah, ölüden diri çıkarıyor, o balde ölen kişi manen dirilir, hakikati bulur. Mademki Allah, diriden ölü çıkarıyor, dilediği takdirde, senin diri olan rubundan ölü nefsin çıkarır ve onu öldürür. Ey Hakk yolcusu, sen ölmeden önce öl de, hiçbir şeye mühtaç olmayan, her şeyi yaratan Allah, şu ölüden bir diri çıkarırsın*”⁷ diyerek niyazını dile getirir.

Mesnevî'de sık sık insanlar tövbe etmeye, şu ana kadar “aydın, mutlu bir yaşayış elde edemeyenler” tez elden insanca yaşamaya,⁸ ibadet etmeye,⁹ böylece ölümlerle dost olmaya davet edildiği gibi, bu davete kulağını kapatanlar da ciddi şekilde uyarılmıştır. Ölüm anında işe yaramayan bir pişmanlığa düşmek istemeyen¹⁰ bugün tedbirini almalıdır. Yoksa böyleleri ölüm anında kılıçlar, gürzlerle karşılaşılır.¹¹ Yapılan kötülükler yılan olur, mezarda insanı sokar.¹² Anne filin yavrusunu yiyenleri ağızlarını koklayarak bulup cezalandırması gibi, mezarda Münker-Nekir de günahkârların ağızlarını koklayarak bulacaktır, bunlarsa mezarda boşu boşuna yalvarıp yakaracaktır.¹³ Can gününde (âhret günü) gönlüne bir yol bulamayanın payı, tokmak yemek olacaktır.¹⁴ Ellerindeki tek ana sermaye olan ömür tükenmeden insanları uyarmayı hedefleyen benzeri cümleler, Mesnevî'de uzar gider.

Sonuç

Hz. Mevlânâ'nın insanoğlunun en derin yarasına sürdüğü müthiş merhem, onun Kur'an'ın satır aralarını da okuyarak elde ettiği bir formüle sahiptir. Bizim buraya pek azını taşıyabildiğimiz ölümlerle ilgili atıflar ve benzetmelerle çizilen tablo, samimi bir Müslüman'ın hissiyatını ifade etmektedir. Hz. Mevlânâ daha pek çok konuda olduğu gibi, ölüm konusunda da, tefsirin, Kur'an'la aynı amacı gütmesi gerektiği yolundaki prensibini uygulamış ve buradan elde ettiği “müjde ve uyarı” manalarını coşkunun bir dille anlatmıştır. Dolayısıyla Hz. Mevlânâ'ya sunulan sevgi, övgü ve hayranlıkları yönlendirmemiz gereken ilk

¹ Mesnevî, V, 18.

² Mesnevî, V, 20. Karş.: “*İki güzelliğinden birinin dışında başka bir şeyin mi bizim başımıza gelmesini umup gözleyorsunuz?..*” Tevbe, 52. Buradaki iki güzelliğinden biri, zaferle hayatta kalmak, diğeri şehitlik mertebesine erişerek ölmektir.

³ Mesnevî, V, 21.

⁴ Mesnevî, III, 68. Karş.: “*Gerçekten cin ve insanlardan bir çoğunu cehennem için var etmişizdir. Onların kalpleri vardır, ama anlayamazlar. Gözleri vardır, ama göremezler. Kulakları vardır, ama duyamazlar. Hayvan gibidirler, hatta onlardan daha da aşağı. Ne yapacağını bilemeyenler, işte bunlardır.*” A'râf, 179; “*...Onlar sağdırlar, dilsizdirler, kördürler, zırra akallarını kullanmazlar.*” Bakara, 171.

⁵ Mesnevî, V, 20-21. Karş.: “*... Diri ile de ölü bir olmaz. Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Oysa sen mezarındaki işittiremezsin.*” Fâtır, 22. Sıyak-sıbak itibarıyla burada ölü kelimesinin inkârcı anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. Esed, Kur'an Mesajı, II, 890.

⁶ Mesnevî, V, 287. Karş.: “*Allah yolunda ölüyor veya öldürülürseniz, Allah'ın mağfıretini ve rahmetini, kişinin (bu dünyada) yazabileceği her şeyden daha iyidir.*” Âl-i İmrân, 157. “*Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyiniz, onlar diridir, ancak siz fark edemezsiniz.*” Bakara, 154.

⁷ Mesnevî, V, 56.

⁸ Mesnevî, V, 147. Karş.: “*De ki: (Allah şöyle buyuruyor:) Ey kendilerine karşı baddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin, Allah bütün günahları bağışlar, çünkü yalnız O çok bağışlayıcıdır, rahmet kaynağıdır. Öyleyse Rabbinize yönelin ve azabı başınıza gelmeden önce Ona teslim olun, sonra hiç kimse sizi koruyamaz.*” Zümer, 53-54.

⁹ Mesnevî, V, 142-143. Karş.: “*Ve ölüm sana erişinceye kadar Rabbinde kulluk et.*” Hicr, 99.

¹⁰ Mesnevî, I, 165.

¹¹ Mesnevî, V, 91. Karş.: “*... Melekler yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken ne olacak halleri?*” Muhammed, 27.

¹² Mesnevî, V, 91.

¹³ Mesnevî, V, 124.

¹⁴ Mesnevî, III, 318. Karş.: “*Şüphesiz ki o zakkum ağacı, günahkârların yemegidir. erimiş baker gibi karınlarında kaynar. Kaynar suyun fokurdaması gibi. Onu yaka paça tutun da, cehennemden ortasına sürikleysin. Sonra da başının üstüne kaynar su azabından dökin.*...” Duhan, 43-48.

merci, ona sahip olduğu fikrî ve hissî arka planı kazandıran Kur'an-ı Kerim'dir. Bu gerçeği fark edemediğimiz sürece, Hz. Mevlânâ'yı hakkıyla sevmiş, övmüş sayılamayacağız.